

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ВИКЛАДАЧІВ ЕКОНОМІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Статтю присвячено таким аспектам психолого-педагогічної підготовки викладачів вищої школи, як цілі, зміст та технології навчання. Наводяться дані щодо усвідомлення викладачами цілей їх навчання на тренінг-курсах. Аналізується досвід реалізації тренінг-курсів для викладачів. Тренінгова підготовка викладачів розглядається як фактор їхньої професійної самореалізації.

Ключові слова: психолого-педагогічна підготовка викладачів, тренінг, професійна самореалізація викладачів, тренінгові технології навчання.

Проблема підготовки викладачів вищої школи, зокрема економічної, виникла не сьогодні, але залишається актуальною. Її витoki знаходимо за радянських часів, коли загальної системи підготовки викладачів вищих навчальних закладів не існувало. Оновлення сучасної освітньої парадигми висуває нові вимоги до підготовки викладачів. Зокрема, втілення ідей гуманізації та індивідуалізації освіти не можливе без опанування викладачами вмінь визначати та враховувати у навчанні психологічні особливості студентів. Запровадження Болонських ініціатив, введення кредитно-модульної системи передбачає оволодіння викладачів відповідною педагогічною технологією. Застосування дистанційного навчання також вимагає спеціальної підготовки. Отже, питання, пов'язані з підготовкою викладачів на рівні вищої школи, потребують нагального вирішення.

Цим питанням присвячені роботи Я.Бельмаз [1], С.С.Вітвицької [2], Н.В.Гузій [3] В.А.Козакова [4], , І.Г.Облеса [5], О.М.Пехоти [6] та ін. Так, Я.Бельмаз зазначає, що Україна тільки намагається робити перші кроки у напрямку спеціальної підготовки викладачів ВНЗ, тоді як у США вже є певний досвід розв'язання цього питання, втіленням чого є національна

програма „Підготовка майбутніх викладачів” („Preparing Future Faculty” – PFF) [1, 110].

В.А.Козаков, підкреслюючи актуальність проблеми неперервної освіти для викладачів вищої школи, розглядає два аспекти професіоналізації викладацької діяльності: базову підготовку та неперервне навчання [4]. Перший аспект, на його думку, певною мірою можна вирішити за рахунок масової психолого-педагогічної підготовки студентів у непедагогічних університетах, оскільки їх випускники будуть мати необхідну підготовку для подальшої діяльності в якості викладача, яким би шляхом вони до цього не прийшли. Такий підхід з 1995 р. запроваджено у Київському національному економічному університеті (КНЕУ) і він себе виправдав, оскільки за останнє десятиріччя до педагогічного складу університету увійшло чимало його випускників, які ще на рівні бакалаврату отримали другу спеціальність „викладач економіки”. Відповідно до другого аспекту автор визначає деякі принципові позиції щодо навчання викладачів, зокрема:

1. Неприйнятність щодо використання традиційної для ВНЗ організації навчання (лекції, семінари, жорсткий контроль тощо).
2. Пріоритетність засвоєння новітніх технологій навчання студентів: саме ця складова компетентності викладача ніколи не була предметом інституційованої освіти; ефективність навчання визначається не стільки тим, що вивчається, скільки тим, як вчаться.
3. Константність занурення викладачів в процесі навчання у техніку, прийоми, методи, способи, технології, програми.
4. Інваріантність змісту предметного навчання викладачів з метою нейтралізації предметної гетерогенності групи слухачів, що, як правило, складається з представників різних кафедр.
5. Практичність предметної апробації засвоєного викладачем у процесі навчання: можливість для слухача впевнитися у тому,

що засвоєне ним на „психолого-педагогічному змісті” „спрацьовує” і на його предметі, отже є фундаментальним для його діяльності [4, 110-111].

І.Г.Облес розглядає два види професійної підготовки викладачів ВНЗ. Перший характеризується наявністю внутрішньовузівського, своєрідного досвіду професійної підготовки молодих викладачів, який не є обов'язковим для впровадження в інших навчальних закладах. Він реалізується за ініціативою адміністрації та науково-педагогічного колективу, переважно у таких формах, як спеціальні курси („школи молодих викладачів”), науково-методичні семінари, наставництво, і має бажаний, проте необов'язковий характер. Другий напрям професійної підготовки викладачів вищої школи – магістратура за спеціальністю 8.000005 – Педагогіка вищої школи, що згідно з нормативно-законодавчою базою має забезпечити підготовку кадрів для науково-дослідної й педагогічної діяльності [5]. Автор підкреслює переваги другого напрямку, і з цим можна погодитись, якщо мова йде про базову педагогічну підготовку. Водночас, магістратура не вирішує проблеми неперервної освіти викладачів, про необхідність якої мова йшла вище.

Отже, існує низка невирішених питань, пов'язаних з психолого-педагогічною підготовкою викладачів ВНЗ, зокрема це стосується цілей, змісту і технологій навчання. Тому тема статті є актуальною, а її мета – певною мірою висвітлити поставлені питання, спираючись на досвід підготовки викладачів у КНЕУ.

Почнемо з цілей психолого-педагогічної підготовки викладачів ВНЗ. Важливим здається те, як усвідомлюють їх самі викладачі. Зокрема, при анкетуванні викладачів на початку їх навчання на тренінг-курсах КНЕУ „Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” показовим було те, що їх відповіді про власні цілі навчання умовно можна розподілити на три групи. Перша група відбиває конкретні навчальні цілі, сформульовані, як правило, у вигляді умінь, серед яких значне місце посідають комунікативні, а також вміння мотивувати студентів та вміння застосовувати

інноваційні методи навчання. Друга група представлена, навпаки, загальними цілями, пов'язаними з формуванням професійної компетентності в цілому, з світоглядними позиціями та самореалізацією. Привертає увагу, що викладачі розглядають розвиток себе як особистості та професіонала як єдине ціле. Третя група відповідей характеризується поєднанням конкретних та загальних цілей.

Н.В.Гузій зазначає, що специфічним результатом творчої самореалізації педагога виступає сформованість у нього готовності до подальшого професійного самовдосконалення як показник зрілості та розвиненості особистості педагога-професіонала [3, 156]. Приєднуючись до цієї думки, зазначимо, що загальною метою психолого-педагогічної підготовки викладачів, з нашої точки зору, є створення сприятливого для професійної самореалізації викладачів контексту.

Досвід проведення тренінгів для викладачів свідчить про те, що цілі навчання на тренінг-курсах можуть змінюватись чи варіювати в залежності від індивідуально-психологічних особливостей слухачів, їх запитів, соціально-психологічних особливостей навчальних груп, потреб університету щодо вдосконалення певних аспектів навчального процесу тощо. Відповідно, навчальний зміст і навчальні технології не можуть бути сталими. Так, коли у 2000 р. у КНЕУ групою викладачів кафедри педагогіки та психології (авторський колектив у складі 19 осіб, зокрема М.В.Артюшина, Л.А.Колесніченко, Г.М.Романова) було започатковано тренінг-курс „Сучасні методи навчання”, його метою було актуалізувати потребу поступового переходу від традиційної лекційно-семінарської форми до широкого застосування активних методів навчання. Це завдання вирішувалося протягом п'яти років. Тренінг-курс пройшов певний шлях становлення змісту, форм, методів навчання від первісної апробації на кафедрі перед колегами до процесу підвищення кваліфікації викладачів. З часом з'являлися нові теми, викликані актуальними проблемами вдосконалення навчального процесу й підвищення якості викладання в КНЕУ, зокрема “Тренінгові

методи навчання”, “Самостійна робота студентів в університеті”, “Індивідуально-консультативна робота зі студентами”, “Групові форми самостійної роботи студентів”. Постійний зворотний зв’язок в ході тренінг-курсів, опитування, що проводили незалежні експерти науково-методичного центру КНЕУ, досвід реалізації тренінгового навчання засвідчили його ефективність щодо формування у викладачів відповідних вмінь.

Проте інтенсивний пошук шляхів вдосконалення тренінгової підготовки викладачів в русі тих інноваційних процесів, які відбуваються у вищій економічній освіті сьогодні, сприяв створенню нового тренінг-курсу “Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” (авторський колектив у складі 23 осіб, серед яких Л.О.Савенкова, О.М.Котікова, Г.М.Романова). Його загальною метою є формування вмінь, що забезпечують ефективне викладання та реалізацію професійної компетентності викладачів, способів їх розвитку і вдосконалення. Відповідно до мети розроблено навчальний зміст. Предметом цього тренінг-курсу є складові професійної компетентності викладача: проектування навчального процесу, діагностування особливостей суб’єктів навчання, здійснення навчально-виховних функцій, забезпечення ефективної комунікації, організації навчання студентів та зворотного зв’язку у вищому закладі освіти. Основу елементів бази знань даного курсу складають категорії та поняття, що розкривають сутність психолого-педагогічної компетентності викладача, закономірності процесу навчання студентів, механізми управління навчанням. Тематичний план тренінг-курсу наведено у табл. 1

Таблиця 1.

Тематичний план тренінг-курсу „Формування психолого-педагогічної
компетентності викладачів”

Блоки тем, теми	Години
1. Вступ до тренінг-курсу. Психолого-педагогічна компетентність викладачів у запровадженні інноваційних навчальних технологій	4
<i>Комунікативні вміння</i>	
2. Комунікативна компетентність викладача	4
3. Розвиток та вдосконалення інтерактивних здібностей	4
4. Застосування кооперативних технологій навчання	4
5. Асертивна поведінка та емпатія у викладацькій діяльності	4
<i>Діагностичні вміння</i>	
6. Міжособистісні стосунки та мікроклімат у групі в освітній організації як необхідні умови ефективної викладацької діяльності	4
7. Діагностування здатності студентів до навчання	4
8. Стили викладацької діяльності	4
9. Дослідження та урахування в навчанні психологічних особливостей студентів	4
<i>Гностичні вміння</i>	
10. Розробка та використання навчальних текстів як засіб активізації навчальної діяльності	4
11. Застосування навчальних ситуацій, кейсів	4
12. Диференційований підхід до СРС	4
13. Мотивація навчальної діяльності студентів	4
14. Забезпечення творчого рівня засвоєння знань на основі застосування інтелект-карт	4
<i>Організаторські вміння</i>	
15. Самоуправління у діяльності викладача	4
16. Організація СРС	4
17. Організація індивідуально-консультативної роботи зі студентами	4
18. Організація навчально-професійних тренінгів	4
19. Організація роботи з великими аудиторіями студентів	4
<i>Зворотний зв'язок та корекційні вміння</i>	
20. Адекватна самооцінка викладача як основа успішної взаємодії з оточуючими	4
21. Інтерактивний зворотний зв'язок та корекція результатів навчання	4
<i>Проектувальні вміння</i>	
22. Проектування навчальних технологій	4
23. Управління проектною діяльністю студентів	4
24. Презентація проектів слухачів	4
Всього:	96

Отже, тренінг-курс розрахований на 96 аудиторних годин і включає 6 взаємопов'язаних змістових блоків, розподілених за групами вмінь, наявність яких свідчить про сформованість психолого-педагогічної компетентності у

викладачів, а саме: проєктувальні, діагностичні, гностичні, комунікативні, організаторські, контролю та корекції.

На останнє розглянемо питання про ефективність тренінгових навчальних технологій, що застосовуються при підготовці викладачів. Тренінг як вид навчання можна розглядати у декількох перспективах. За своєю метою тренінг – це навчання технологіям дії. За своїм змістом – певна концепція реальності. За формою – інтерактивне навчання, у якому учасники активно діють і взаємодіють один з іншим та з тренером [7, 11]. На думку О.Сидоренко, будь-який тренінг є психологічним за своєю сутністю, як би його не називали: бізнес-тренінг, корпоративний тренінг, тренінг продажів, професійний тренінг тощо [7, 18-22]. Отже, тренінгове навчання викладачів є саме психолого-педагогічною їх підготовкою.

Тренінгова форма дозволяє будувати навчальну діяльність слухачів на основі їх власного досвіду відповідно до потреб аудиторії з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей викладачів та соціально-психологічних властивостей тренінгових груп, що є втіленням особистісно орієнтованого підходу і відповідає загальним принципам андрагогіки як науки про навчання дорослих. Ці принципи, конкретизовані В.А.Козаковим відповідно до підготовки викладачів ВНЗ, було розглянуто на початку статті. Важливою також з приводу принципів навчання викладачів здається така думка: ”Принцип поголовного примусового навчання – головний ворог навчання. Примус викликає протест або апатію, в залежності від темпераменту” [7, 17].

Тренінговий режим забезпечує інтенсивне засвоєння необхідних умінь у процесі активної творчої діяльності. І головне, на нашу думку, саме тренінгова підготовка якнайкраще сприяє самореалізації викладачів. За давнім афоризмом, знання – це те, що залишається, коли все позабув. Заплановані результати тренінгів, як правило, представляються у вигляді конкретних вмінь, тоді як реальні результати можуть бути дещо іншими. У позитивних випадках це може бути переоцінка цінностей, сприйняття нових

ідей, подолання власних стереотипів у викладанні, народження своїх концепцій, досвід творчої взаємодії з іншими, тобто, все те, що ми пов'язуємо з саморозвитком і що підштовхує нас до самореалізації.

З приводу технологій навчання викладачів звернемося до досвіду тренінгової підготовки у КНЕУ. У ході тренінг-курсу „Формування психолого-педагогічної компетентності викладачів” застосовується комплекс методів: інформаційно-презентативні (презентації, міні-лекції, бесіди, розповіді, покази, демонстрації, ілюстрації), алгоритмічно-дійові (мозкові атаки, дискусії, кейси, робота в малих групах, рольові та дидактичні ігри), самостійно-пошукові (робота з літературою, письмові творчі роботи, проектування). Співвідношення методів та форм роботи в ході кожного окремого тренінгу має індивідуальний характер, оскільки визначається специфікою його цілей та завдань, але загальна концепція проведення тренінг-курсу передбачає наявність у кожному тренінгу таких структурних елементів:

- ✓ організаційні заходи (повідомлення теми, мети, плану та процедури тренінгу, встановлення правил та принципів роботи);
- ✓ актуалізація опорних знань (обговорення досвіду слухачів, аналіз виконання випереджаючих завдань);
- ✓ інформаційні блоки;
- ✓ блоки практичних завдань;
- ✓ блоки активізації (цікаві факти, приклади та рекомендації);
- ✓ зворотний зв'язок (обговорення результатів виконання всіх завдань, які надаються до тренінгу та вході його проведення, анкетування, та загальний аналіз результатів тренінгу, презентації робіт слухачів та їх оцінювання).

Додатково з аудиторною роботою викладачам пропонується здійснити розробку педагогічного проекту. Це може бути проект технології вивчення будь-якої теми своєї навчальної дисципліни, проект вдосконалення певних аспектів навчального процесу, проект запровадження педагогічних інновацій

тощо. Для ефективності його реалізації здійснюється індивідуально-консультативна робота. Контроль і оцінювання результативності проходження тренінг-курсу спочатку здійснювалися за результатами виконання проекту та його презентації. З метою їх вдосконалення у 2007-2008 н.р. було започатковано рейтингову систему оцінювання, що враховує поточну успішність (оцінювання роботи слухачів на тренінгах) та підсумкову оцінку за виконання педагогічного проекту і його презентацію.

Досвід проведення тренінгів свідчить про те, що викладачі відчують потребу у професійному спілкуванні, у спільному вирішенні проблемних ситуацій. Тренінг є за своєю сутністю творчою лабораторією, де відбувається обмін досвідом, народжуються нові ідеї та інноваційні підходи до викладання. Зокрема, під час проведення тренінг-курсів почали з'являтися такі форми навчальної роботи, як спільні проекти слухачів, проведення колективних творчих справ.

Отже, тренінгова підготовка викладачів є фактором їхньої професійної самореалізації і якнайбільше відповідає особливостям особистісно орієнтованого підходу до навчання на гуманістичних засадах. Навчання викладачів у тренінговому режимі не тільки забезпечує інтенсивне засвоєння необхідних умінь у процесі активної творчої діяльності, але й створює сприятливий для розвитку особистості контекст. У подальшому передбачається продовжити дослідження можливостей та умов тренінгової підготовки викладачів вищої школи, зокрема, вищих економічних навчальних закладів.

1. *Бельмаз Я.* Нове бачення підготовки майбутніх викладачів ВНЗ у США // Людинознавчі студії: Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Ред. кол. Т.Біленко (головний редактор), О.Кобрій, В.Кемінь, Є.Підступа та ін. – Дрогобич: Вимір, 2007. – Випуск 14. Педагогіка. – С. 110-117.
2. *Вітвицька С.С.* Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для

- студентів магістратури. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. *Гузій Н.В.* Педагогічний професіоналізм: історико-методологічні та історичні аспекти: Монографія. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2004. – 243 с.
 4. *Козаков В.А., Дзвінчук Д.І.* Психолого-педагогічна підготовка фахівців у непедагогічних університетах: К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2003. – 140 с.
 5. *Облес І.Г.* Професійна підготовка викладача вищого навчального закладу: проблеми і перспективи // Вища освіта України – додаток 3 (т.5) – 2007 р. – Тематичний випуск „Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору: Моніторинг якості освіти”. – С. 168-171.
 6. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О.М.Пехота, В.Д.Будак, А.М.Старева та ін.; За ред. І.А.Зязюна, О.М.Пехоти. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 240 с.
 7. *Сидоренко Е.В.* Технологии создания тренинга. От замысла к результату. – СПб.: Издательство „Речь”; ООО Сидоренко и Ко”, 2007. – 336 с.